

УДК 37.016:028:82-93:373.3

[https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-1\(59\)-1308-1319](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-1(59)-1308-1319)

Підгурська Валентина Юріївна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри початкової освіти та культури фахової мови, Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, <http://orcid.org/0000-0002-9882-6390>

УРОКИ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Анотація. У статті обґрунтовано значення уроків літературного читання як ефективного засобу формування соціальної компетентності учнів початкових класів у контексті реалізації компетентнісного підходу Нової української школи. Акцентовано увагу на соціальній компетентності – інтегрованій якості особистості, що забезпечує здатність дитини до ефективної міжособистісної взаємодії, відповідальної соціально схвальної поведінки, усвідомлення суспільних норм і цінностей, готовності до співпраці, взаємодопомоги та активної громадянської позиції.

Доведено, що художній текст на уроках літературного читання створює сприятливі умови для емоційного проживання соціально значущих ситуацій, осмислення міжособистісних взаємин, аналізу вчинків персонажів, здійснення морального вибору та перенесення засвоєних ціннісних орієнтацій у власний життєвий досвід учнів. На прикладі оповідань, казок і поетичних творів українських та зарубіжних авторів розкрито методичний потенціал літературного читання у формуванні емпатії, толерантності, комунікативних умінь, відповідальності, здатності до співпраці й конструктивного розв'язання соціальних ситуацій.

Обґрунтовано доцільність використання проблемно-діалогічних, інтерактивних, рольових, рефлексивно-творчих методів роботи з художнім текстом, які забезпечують органічну інтеграцію пізнавального й виховного компонентів навчання та активну позицію молодших школярів у процесі читацької діяльності. Зроблено висновок, що системне й цілеспрямоване використання виховного й розвивального потенціалу уроків літературного читання сприяє формуванню соціально компетентного молодшого школяра, здатного до усвідомленої поведінки, морально виважених рішень та успішної соціальної взаємодії.

Ключові слова: соціальна компетентність, літературне читання, моральний вибір, учні початкових класів.

Pidhurska Valentyna Yuriivna Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor at the Department of Primary Education and Culture of Professional Language, Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, <https://orcid.org/0000-0002-9882-6390>

THE ROLE OF LITERARY READING LESSONS IN SHAPING SOCIAL COMPETENCE IN ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS

Summary. The article demonstrates the significance of literary reading lessons as an effective tool for developing social competence in primary school students within the framework of the competency-based approach of the New Ukrainian School. Social competence is emphasized as an integral personal quality that enables children to interact effectively with others, exhibit responsible and socially appropriate behavior, understand social norms and values, and show readiness for cooperation, mutual support, and active civic engagement.

It is shown that literary texts used in reading lessons provide favorable conditions for students to emotionally experience socially meaningful situations, understand interpersonal relationships, analyze characters' actions, make moral decisions, and apply acquired value orientations to their own life experience. Through examples of stories, fairy tales, and poetic works by Ukrainian and international authors, the methodological potential of literary reading is revealed in fostering empathy, tolerance, communicative abilities, responsibility, cooperation skills, and the constructive resolution of social situations.

The effectiveness of applying problem-based dialogue, interactive, role-playing, and reflective-creative methods in working with literary texts is justified, as these approaches promote the organic integration of cognitive and educational components of learning and encourage an active role of junior schoolchildren in the reading process. It is concluded that the systematic and purposeful use of the educational and developmental potential of literary reading lessons facilitates the development of a socially competent primary school student who is capable of conscious behavior, ethically balanced decision-making, and successful social interaction.

Keywords: social competence, literary reading, moral choice, elementary school students.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку освіти компетентнісний підхід визначено ключовою стратегією реформування Нової української школи, адже саме він забезпечує цілісність і практичну спрямованість навчального процесу. Однією з базових компетентностей, що відображає здатність здобувачів освіти ефективно взаємодіяти в соціумі, є соціальна компетентність. Її формування в учнів початкових класів постає одним із провідних завдань сучасної школи, оскільки рівень оволодіння соціальними навичками визначає успішність адаптації дитини, здатність орієнтуватися в різноманітних життєвих ситуаціях, займати активну громадянську позицію та впливати на власний життєвий шлях.

Освіта, будучи фундаментом соціального розвитку, формує ціннісні орієнтири, способи поведінки й моделі взаємодії, які стають підґрунтям соціальної гармонії. Сучасне суспільство вимагає збалансованості між інтелектуальною

підготовкою та розвитком соціально-комунікативних умінь, що зумовлює посилення уваги до системного формування соціальної компетентності вже на початковому етапі навчання. Уміння презентувати себе та власні знання, розуміти емоції й поведінку інших людей, застосовувати критичне мислення, гнучко адаптувати свою діяльність до потреб суспільства є важливими показниками соціального розвитку особистості. Відсутність або недостатність цих умінь ускладнює ефективну взаємодію з оточенням і може призводити до зниження якості соціальної поведінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування соціальної компетентності здобувачів освіти ґрунтовно висвітлено в наукових працях сучасних вітчизняних дослідників, зокрема таких як: І. Бех, Н. Бібік, Г. Васьківська, Н. Гавриш, М. Докторович, М. Гончарова-Горянська, І. Єрмаков, О. Кононко, С. Косянчук, Л. Лепіхова, І. Ніколаєску, Т. Піроженко, Т. Поніманська, І. Рогальська, М. Савченко, Л. Сохань, М. Степаненко, В. Цветков, В. Шахрай, О. Юрченко та ін.

М. Докторович трактує поняття «соціальна компетентність» як «здатність особистості гнучко орієнтуватися в постійно мінливих соціальних умовах та ефективно взаємодіяти з соціальним середовищем» [1]. О. Іващенко зазначає, що соціальна компетентність – це якісна характеристика особистості, здатність адекватно оцінювати навколишню дійсність на основі повноти знань про неї, які дають змогу зрозуміти основну закономірність соціальної ситуації, уміння знаходити інформацію в невизначеній ситуації й упевнено будувати свою поведінку для досягнення балансу між своїми потребами, очікуванням, сенсом життя і вимогами соціальної дійсності, уміння задовольняти бажання, спираючись на норми [2, С. 3].

Соціальну компетентність молодшого школяра науковці визначають як «здатність особистості, що виявляється у відкритості до суспільства, навичках соціальної поведінки, готовності до сприймання соціально спрямованих інформаційних повідомлень, відповідальності перед іншими за свої вчинки та вміння вибудовувати свою поведінку в середовищі поєднаної реальності (реальному і віртуальному) відповідно до соціальних норм і суспільних цінностей» [3, С. 192]. О. Ковальчук наголошує на тому, що соціальна компетентність дає змогу молодшому школяреві оволодіти кращими зразками поведінки в суспільстві, адаптуватися до умов змінного середовища, набути соціально-важливих якостей особистості. У свою чергу, соціальна компетентність дозволяє будувати відносини між суб'єктами взаємодії на умовах партнерства та кооперації задля досягнення достатнього рівня комфорту [4].

І. Горецька, Н. Лалак зазначають, що важливими компонентами соціальної компетентності учнів початкових класів є вміння розуміти та враховувати потреби інтереси інших, уміння спілкуватись ефективно, розв'язувати конфлікти, а також здатність приймати нові ситуації і адаптуватися до них. Ця компетентність відіграє важливу роль у побудові позитивних міжособистісних відносин, створення сприятливого соціального середовища та досягнення успіху як у

навчанні, так і у соціальних сферах [5, С. 157]. Сформована соціальна компетентність позиціонує учня як відкриту, активну, комунікабельну особистість, здатну продуктивно діяти в різних соціальних умовах та успішно інтегруватися в суспільство. Вона є провідним чинником соціалізації, підготовки дитини до реального життя, самопрезентації, співпраці та громадянської активності.

Мета статті – теоретично обґрунтувати формування соціальної компетентності учнів початкових класів у процесі літературного читання та узагальнити ефективні практичні методи її реалізації в початковій школі.

Виклад основного матеріалу. Молодший шкільний вік є одним із найважливіших етапів розвитку дитини, оскільки саме в цей період активно відбувається її соціалізація. У цей час школа виступає провідним інститутом соціального розвитку, створюючи умови для формування ціннісних орієнтацій, моделей соціальної взаємодії та стратегій поведінки. Формування соціальної компетентності в освітньому процесі не передбачає спеціально відведених занять, а реалізується через зміст і методи навчання різних навчальних предметів. Це свідчить про її наскрізний характер, адже соціальні вміння й навички формуються під час навчальної взаємодії, виконання спільних завдань, участі в обговореннях і розв'язанні практичних ситуацій. Водночас така організація потребує цілеспрямованого планування й виділення часу в межах уроків або позаурочної діяльності для усвідомленого розвитку комунікативних, кооперативних і відповідальних дій учнів, необхідних для становлення сучасної особистості.

І. Ніколаєску описує методiku формування соціальної компетентності молодших школярів як сукупність методів, прийомів і форм організації процесу розвитку інтегрованої характеристики особистості, якостей, здібностей, соціальних знань і вмінь, переживань, емоційно-ціннісних орієнтацій і переконань, які уможливають активну взаємодію людини з соціумом, налагодження контактів із різноманітними групами та індивідами, а також участь у соціально значущих проектах, продуктивне виконання різних соціальних ролей [6, С. 10].

Особливе місце у формуванні соціальної компетентності молодших школярів посідають уроки літературного читання. Аналіз наукових джерел свідчить про значний виховний і розвивальний потенціал дитячої літератури: художні тексти моделюють різні типи соціальних ситуацій, демонструють зразки поведінки, мотивують до осмислення моральних норм, сприяють формуванню емпатії, умінню співпрацювати, робити вибір та оцінювати вчинки персонажів. Опановуючи соціальні стратегії через літературний матеріал, молодші школярі швидше усвідомлюють власні можливості у взаємодії з іншими, вчаться приймати рішення, брати відповідальність, попереджати та розв'язувати конфлікти, досягати компромісів.

У чинних підручниках «Українська мова та читання» широко представлено твори В. Сухомлинського, в яких порушуються актуальні питання виховання й розвитку особистості. Особливого значення педагог надавав проблемі соціалізації дитини. У праці «Листи до сина» він акцентував увагу на необхідності

«олюднювання» знань, підкреслюючи: «Олюднювання знань, одухотвореність викладання благородними, високими почуттями, – це, на мій погляд, проблема номер один і в шкільному, в вузівському вихованні. ... Світ вступає в вік Людини – ось що головне» [7, С. 608]. Твори видатного педагога сприяють формуванню в учнів високих моральних якостей, працелюбності, героїзму, любові до Батьківщини та шанобливого ставлення до батьків. Провідною ідеєю педагогічної спадщини В. Сухомлинського є виховання духовно зрілої особистості, що підтверджується його словами: «Виховати в собі Людину – ось що найголовніше. Інженером можна стати за п'ять років, учитися ж на людину треба все життя» [7, С. 632].

Під час опрацювання оповідання В. Сухомлинського «Не забувай про джерело» (підручник О. Савченко, І. Красуцької «Українська мова та читання» 4 клас), поданого у формі бувальщини, створюється відчуття життєвої достовірності, що суттєво підсилює виховний потенціал твору. Така жанрова форма сприяє осмисленню подій як реальних, наближених до повсякденного досвіду дітей, і полегшує перенесення художньої ситуації у власне життя учнів. Глибоке символічне значення назви твору асоціюється не лише з природним джерелом, а й з духовними витокami особистості, моральною чистотою, пам'яттю про рід і відповідальністю перед спільнотою. У вступному слові вчителя доцільно акцентувати увагу учнів на цій символіці, спонукати до роздумів над тим, як байдужість і лінощі руйнують не лише довкілля, а й соціальні зв'язки між людьми, формуючи безвідповідальне ставлення до спільного блага.

Виразним засобом формування соціальної компетентності є осмислення образів негативних персонажів – Неприкаяних. Їхнє промовисте прізвисько вказує на втрату моральних орієнтирів, відсутність відповідальності за власні вчинки та їхній негативний вплив на інших. Учні простежують, як байдужість і пасивність окремих осіб поступово стають соціально небезпечним зразком для громади, що призводить до занепаду спільного простору. Такий аналіз сприяє формуванню вміння оцінювати поведінку персонажів із позицій соціальних норм, усвідомлювати значення особистого прикладу й активної громадянської позиції.

Звернення учнів до композиційної побудови твору – майже повного збігу назви з фінальним реченням («Напившись води, не забувайте про джерело, з якого воно витікає») – дає змогу усвідомити його провідну ідею та соціально значущий зміст. Кільцева композиція посилює виховний ефект оповідання: якщо назва має характер особистого звернення, то фінал адресований широкому колу читачів і містить узагальнений моральний імператив. Такий прийом допомагає сформувати в учнів почуття відповідальності за спільні ресурси, повагу до джерел духовного й соціального розвитку й готовність діяти на користь громади, що є важливими складниками соціальної компетентності молодших школярів.

Під час аналізу оповідання В. Сухомлинського «Красиві слова і красиве діло» (підручник О. Савченко «Українська мова та читання» 3 клас) варто

зосереджуватися на методах і завданнях, які безпосередньо сприяють формуванню складників соціальної компетентності молодших школярів, зокрема вміння розуміти іншого, співпереживати, здійснювати моральний вибір, співпрацювати та відповідати за власні вчинки. Провідним у цьому процесі є метод проблемного аналізу художнього тексту, що реалізується через систему запитань і завдань, спрямованих на зіставлення слів і дій персонажів. Учням пропонується з'ясувати, хто з героїв обмежується «красивими словами», а хто підтверджує їх «красивим ділом», визначити мотиви поведінки персонажів і оцінити наслідки їхніх учинків. Такі завдання розвивають уміння критично осмислювати соціальні ситуації, аргументовано висловлювати власну позицію та формувати особисті моральні висновки.

Доречним буде використання методу сторітелінгу, спрямованого на творче переосмислення змісту оповідання через його співвіднесення з життєвим досвідом дітей. Учням пропонується створити коротку усну або письмову розповідь на тему «Добрий учинок у моєму житті», що сприяє розвитку рефлексії, уміння усвідомлювати соціальну значущість власних дій і відповідально ставитися до особистої поведінки. Інноваційним для аналізу твору буде метод альтернативного фіналу, який реалізується в груповій роботі. Учні пропонують інші варіанти завершення оповідання за умови зміни поведінки героя, прогнозують можливі наслідки таких змін і презентують власні рішення класу. Обговорення різних позицій формує навички командної взаємодії, аргументованого мовлення та соціального прогнозування.

Метод «живої картини» (tableau) – ефективний засіб розвитку емоційного інтелекту, за допомогою якого учні відтворюють ключові моменти твору, використовуючи міміку, жести та пози. Аналізуючи створені сцени, діти визначають емоційний стан персонажів, інтерпретують зміст їхніх учинків і вчаться розпізнавати невербальні прояви почуттів: це сприяє формуванню емпатії та навичок соціальної комунікації. Доступним і водночас інноваційним для молодших школярів є метод ментальних карт, що передбачає колективне створення схеми «Слова → вчинки → наслідки». Візуалізація взаємозв'язку між мовленням і реальною поведінкою допомагає учням структурувати знання, усвідомити соціальну відповідальність за власні дії та зрозуміти моральний підтекст оповідання. На завершальному етапі аналізу доцільно використовувати рефлексивно-творчі завдання, зокрема написання сенкану про доброту, створення «дерева добрих справ» або ведення «щоденника красивих діл». Такі методи забезпечують глибоке особистісне осмислення морального змісту твору, сприяють перенесенню сформованих ціннісних орієнтацій у повсякденне життя учнів.

Одним із дієвих і педагогічно значущих засобів формування соціальної компетентності учнів початкових класів на уроках літературного читання є казка. Через систему казкових образів дитина поступово осягає норми й закони суспільного життя, засвоює зразки соціально схвалюваної поведінки та вибудовує власні

поведінкові стратегії, що ґрунтуються на усвідомленні цінності кожного вчинку, його смислу та значення як способу регуляції міжособистісних відносин і досягнення бажаного результату. Значущість казки у формуванні особистості дитини переконливо підкреслював В. Сухомлинський: «Казка невіддільна від краси, сприяє розвитку естетичних почуттів, без яких неможливе благородство душі, щира чуйність до людського нещастя, горя, страждань. Завдяки казці дитина пізнає світ не тільки розумом, а й серцем. І не тільки пізнає, а й відгукується на події і явища навколишнього світу, виявляє своє ставлення до добра і зла. З казки бере дитина перші уявлення про справедливість і несправедливість» [8, С. 177].

Так, під час опрацювання казки Діани Амфт «Як полюбити павученя?» (підручник О. Вашуленко «Українська мова та читання» 4 клас) доцільно використовувати методи навчання, спрямовані на розвиток емпатії, толерантності та навичок конструктивної соціальної взаємодії. Важливу роль у цьому процесі відіграє діалогічно-ціннісний метод, який реалізується через обговорення запитань на кшталт: «Чому герой відчуває страх або неприйняття?», «Як змінюється ставлення до павученяти протягом казки?», «Чому важливо приймати “іншого”?». Така форма роботи сприяє формуванню в учнів умінь уважно слухати співрозмовника, аргументувати власну позицію та з повагою ставитися до думок інших.

Ефективним є також метод рольового програвання, який дає змогу учням моделювати соціальні ситуації через входження в образи персонажів казки. Інсценізація окремих епізодів із подальшою зміною ролей (дитина – павученя – спостерігач) сприяє розвитку емпатії, уміння бачити ситуацію з різних позицій і усвідомлювати наслідки власної поведінки у взаємодії з іншими. Виконання вправи «Лист від павученяти» активізує емоційно-ціннісну сферу учнів та сприяє розвитку емоційного інтелекту.

Метод проблемно-моральних ситуацій, побудований на аналізі альтернативних сюжетних рішень казки, стимулює учнів до здійснення морального вибору, прогнозування можливих наслідків власних дій і усвідомлення соціальної відповідальності. Завершальним етапом роботи над казкою є застосування рефлексивно-творчого методу, який сприяє осмисленню дітьми власного досвіду через творчу діяльність, зокрема створення малюнка або мінієсе «Чого мене навчила ця казка?». Використання зазначених методів під час опрацювання казки Діани Амфт «Як полюбити павученя?» забезпечує цілісне формування соціальної компетентності молодших школярів, зокрема емпатії, толерантності, комунікативності та соціально відповідальної поведінки.

Під час опрацювання казки Ельзи Бесков «Дідок, що говорив лише примовками» (підручник О. Вашуленко «Українська мова та читання» 4 клас) формування соціальної компетентності учнів доцільно здійснювати через конкретні методи роботи з мовленням, у центрі яких – осмислення ролі примовок як особливої форми спілкування. Насамперед ефективним є метод мовленнєвого

спостереження й аналізу, що передбачає цілеспрямовану роботу з примовками дідка. Учням пропонується знайти у тексті примовки, визначити їхній настрій, прихований зміст і комунікативну мету. Діти з'ясовують, чи завжди примовки зрозумілі для співрозмовників, у яких ситуаціях вони полегшують спілкування, а коли – ускладнюють його. Це формує усвідомлення значення точності й доречності мовлення в соціальній взаємодії. Важливим є проблемно-комунікативний метод, реалізований через запитання типу: «Чому люди не завжди розуміли дідка?», «Що відчували король та королева, коли не могли збагнути зміст примовки?». Аналіз таких ситуацій сприяє розвитку емпатії, вміння прогнозувати реакцію співрозмовника та враховувати його мовний досвід. Доцільним буде й застосування методу мовленнєвого моделювання, під час якого учні трансформують примовки у звичайні, чіткі висловлювання, а потім – навпаки. Наприклад, діти передають прохання чи пораду спочатку примовкою, а згодом – прямим реченням, порівнюючи ефект спілкування. Така діяльність формує навички добору мовних засобів відповідно до ситуації та адресата. Особливе значення має рефлексивно-оцінювальний метод, спрямований на перенесення казкового досвіду в реальне життя. Учням пропонується замислитися, чи використовують вони примовки, жарти, образні вислови в щоденному спілкуванні; в яких ситуаціях це доречно, а коли – може призвести до непорозумінь. Такі завдання формують навички саморефлексії та відповідального мовленнєвого вибору.

Отже, примовки в казці Ельзи Бесков постають не лише художнім засобом, а й інструментом соціального навчання, який допомагає молодшим школярам усвідомити, що ефективне спілкування залежить від уміння добирати форму висловлювання з урахуванням контексту, співрозмовника та мети комунікації.

Дієвим методом розвитку соціальної компетентності учнів початкових класів є декламування віршів про Україну. У процесі вивчення й виразного читання поетичних творів діти не лише збагачують словниковий запас і вдосконалюють навички усного мовлення, а й формують почуття національної самосвідомості, громадянської відповідальності та поваги до державних цінностей. Це, своєю чергою, сприяє розвитку соціальних умінь, здатності до співпраці, вміння слухати інших й конструктивно взаємодіяти в колективі.

Так, під час опрацювання вірша Олесея Лупія «22 січня» (підручник О. Савченко «Українська мова та читання» 4 клас) доцільно застосовувати евристичну бесіду за змістом твору. Запитання типу «Що означає єдність?», «Чому важливо бути разом?» допомагають учням осмислити ідейний зміст поезії, перенести його у площину власного життєвого досвіду та реальних соціальних ситуацій, сприяючи формуванню ціннісних орієнтацій і громадянської позиції. Колективне або групове читання вірша створює атмосферу згуртованості, забезпечує узгодженість дій учнів, формує навички співпраці й відповідальності за спільний результат. На етапі рефлексії доцільно запропонувати дітям висловити власні міркування на тему «Як ідея єдності може проявлятися у

нашому класі?», що сприяє усвідомленню значущості особистої поведінки в соціумі та формуванню відповідального ставлення до міжособистісних взаємин.

Опрацювання вірша Марка Лукинюка «Україні» (підручник О. Вашуленко «Українська мова та читання» 4 клас) доцільно вибудовувати як поетапний, цілісний процес із використанням різноманітних методів і прийомів. На мотиваційному етапі ефективним є метод емоційного налаштування, який реалізується через бесіду за ілюстраціями, прослуховування музичного фрагмента, виконання асоціативних вправ або обговорення запитань типу «Що для мене Україна?». Така діяльність активізує особистісний досвід дітей і налаштовує їх на сприйняття поетичного тексту. На етапі рефлексії доцільно застосувати метод рефлексивного кола, під час якого учні завершують речення: «Після цього вірша я зрозумів(ла)...», «Любити Україну – означає...», «Мій маленький вчинок для України – це...». Ефективним вважаємо й метод «Сходинки цінностей», коли діти обирають і аргументують ті риси характеру або вчинки, які, на їхню думку, найповніше відображають любов до Батьківщини. Комплексне та поетапне застосування зазначених методів забезпечує не лише глибоке осмислення поетичних текстів, а й цілеспрямований розвиток соціальної компетентності молодших школярів.

Художній текст дає змогу дитині емоційно «прожити» соціальні ситуації, осмислити міжособистісні взаємини, зробити власний моральний вибір. Через аналіз образів персонажів, мотивів їхньої поведінки й наслідків учинків учні навчаються співпереживати, розуміти інших, відповідально ставитися до власних дій і будувати соціально прийнятні моделі взаємодії. Особливе місце в цьому процесі посідають твори про дружбу, в яких художньо осмислюються такі соціально значущі цінності, як взаємоповага, підтримка, відповідальність за товариша, вміння співпрацювати та вирішувати моральні ситуації вибору. Показовим у цьому контексті є оповідання Всеволода Нестайка «Чи роблять так друзі?» (підручник О. Вашуленко «Українська мова та читання» 4 клас), зміст якого спрямований на розкриття справжньої сутності дружби через зіставлення слів і вчинків персонажів. Робота з текстом передбачає глибокий аналіз поведінки героїв, виявлення причин їхніх дій, оцінювання емоційних станів і наслідків прийнятих рішень. Учні залучаються до обговорення моральної проблеми твору, визначають, які вчинки відповідають уявленням про дружбу, а які суперечать їм, аргументують власні судження та навчаються толерантно сприймати різні точки зору.

Методично доцільним вважаємо й використання прийомів прогнозування, порівняння та морального аналізу, що активізують особистісний соціальний досвід дітей. Зіставляючи поведінку героїв із життєвими ситуаціями, знайомими учням, школярі вчаться передбачати можливі наслідки певних учинків, усвідомлювати відповідальність за власний вибір і значущість моральної позиції у спілкуванні з ровесниками.

Застосування інтерактивних методів «Незакінчені речення», «Коло думок», «Світлофор настрою» сприяє глибшому емоційному проживанню змісту твору,

закріпленню соціально прийнятних моделей взаємодії, розвитку емпатії, уміння слухати й поважати думку іншого. Таким чином, цілеспрямована й методично виважена робота з оповіданням В. Нестайка «Чи роблять так друзі?» перетворює художній текст на дієвий засіб формування соціальної компетентності молодших школярів.

Оповідання Тетяни Кузьменко «Подарунок» (підручник О. Вашуленко «Українська мова та читання» 4 клас) – яскравий приклад твору, який висвітлює ситуації морального вибору, турботи про інших та відповідальності за власні вчинки. Результативність формування соціальної компетентності забезпечить робота з текстом через аналіз емоційного стану персонажів, визначення мотивів їхньої поведінки та обговорення наслідків дій.

Особливу увагу слід приділити опису емоцій героїв («засмучена», «схлипування», «аж дух забило»), що дасть можливість учням формувати здатність «читати» емоції інших, усвідомлювати переживання персонажів і порівнювати їх із власним досвідом. Практичними методами роботи є обговорення моральних дилем, рольові ігри та інсценізація сцен – наприклад, зустрічі Ілька з бабусею або відвідування хлопчиком аптеки – що сприяє розвитку комунікативних навичок, уміння слухати й підтримувати інших.

Моделювання альтернативних варіантів поведінки героя допоможе учням усвідомити наслідки своїх рішень та зробити власний моральний вибір. Практичні завдання, безпосередньо пов'язані з текстом, дозволяють дітям не лише глибше зрозуміти художній твір, а й застосовувати набуті соціальні навички в повсякденному житті, що є важливою основою соціалізації та формування громадянської позиції молодших школярів.

Висновки. Отже, уроки літературного читання в початковій школі є важливим і ефективним засобом формування соціальної компетентності учнів, оскільки художній текст створює умови для осмислення дітьми соціальних норм, моральних цінностей і моделей міжособистісної взаємодії. Залучення молодших школярів до аналізу вчинків персонажів, обговорення життєвих ситуацій морального вибору, співпереживання героям сприяє розвитку емпатії, відповідальності, вміння співпрацювати та конструктивно розв'язувати конфлікти.

Методично доцільно організована робота з художніми творами – використання проблемно-пошукових запитань, діалогічного обговорення, рольових ігор, ситуацій морального вибору, рефлексивних вправ – забезпечує інтеграцію пізнавального й виховного компонентів навчання. Це дає змогу не лише формувати читацьку компетентність, а й переносити засвоєні моральні орієнтири у власний життєвий досвід дитини. Таким чином, літературне читання постає як багатофункціональний освітній простір, у межах якого закладаються основи соціально зрілої особистості. Системне й цілеспрямоване використання потенціалу художніх текстів на уроках читання сприяє вихованню соціально компетентного учня, здатного до усвідомленої поведінки, відповідальної взаємодії з іншими та активної участі в суспільному житті.

Перспективним напрямом подальших досліджень убачаємо у вивченні впливу різних жанрів дитячої літератури на розвиток окремих компонентів соціальної компетентності учнів початкової школи.

Література:

1. Докторович М. О. Формування соціальної компетентності старшого підлітка з неповної сім'ї : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Київ, 2007. 153 с.
2. Іващенко О. В. Формування соціальної компетентності учнів на уроках української мови та літератури на засадах міжпредметних зв'язків : метод. посібн. Кривий Ріг, 2018. 46 с.
3. Коваленко В. В. Формування соціальної компетентності молодших школярів засобами інформаційно-комунікаційних технологій : посібник / за наук. ред. проф. М. П. Лещенко. Київ, 2017. 192 с.
4. Ковальчук О. Формування соціальної компетентності в учнів початкових класів на уроках «Я досліджую світ». *Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології*. 2021. № 3 (107). С. 404–413.
5. Горецька І. С., Лалак Н. В. Соціальна компетентність як одна з ключових компетентностей здобувачів початкової освіти. *Освіта і наука*. 2023. Випуск 2(35). С. 155–161.
6. Ніколаєску І. А. Формування соціальної компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів відповідно до вимог нових державних освітніх стандартів : наук.-метод. посібн. Черкаси : ОПОПП, 2014. 76 с.
7. Сухомлинський В. О. Листи до сина. *Сухомлинський В. О. Вибрані твори* : в 5-ти тт. Київ : Рад. шк., 1977. Т. 3. С. 583–657.
8. Сухомлинський В. О. Кімната казки. *Сухомлинський В. О. Вибрані твори* : в 5-ти тт. Київ : Рад. шк., 1977. Т. 3. С. 176–185.
9. Вашуленко О. Українська мова та читання : підр. для 4 кл. ЗЗСО (у 2 ч.). Київ : Освіта, 2021. Ч. 2. 168 с.
10. Савченко О. Українська мова та читання : підр. для 3 кл. ЗЗСО (у 2 ч.). Київ : Оріон, 2020. Ч. 2. 160 с.
11. Савченко О., Красуцька І. Українська мова та читання : підр. для 4 кл. ЗЗСО (у 2 ч.). Київ : Оріон, 2021. Ч. 2. 160 с.

References

1. Doktorovych, M. O. (2007). Formuvannia sotsialnoi kompetentnosti starshoho pidlitka z nepovnoi simi [Formation of social competence of an older teenager from a single-parent family]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
2. Ivashchenko, O. V. (2018). Formuvannia sotsialnoi kompetentnosti uchniv na urokakh ukrainskoi movy ta literatury na zasadakh mizhpredmetnykh zviazkiv [Formation of social competence of students in the lessons of Ukrainian language and literature on the basis of interdisciplinary connections]. *Kryvyi Rih* [in Ukrainian].
3. Kovalenko, V. V. (2017). Formuvannia sotsialnoi kompetentnosti molodshykh shkoliariv zasobamy informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii [Formation of social competence of junior schoolchildren by means of information and communication technologies]. Kyiv [in Ukrainian].
4. Kovalchuk, O. (2021). Formuvannia sotsialnoi kompetentnosti v uchniv pochatkovykh klasiv na urokakh "Ya doslidzhuu svit" [Formation of social competence in primary school pupils at the lessons "I explore the world"]. *Pedahohichni nauky : teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii – Pedagogical Sciences : Theory, History, Innovative Technologies*, 3(107), 404–413 [in Ukrainian].
5. Horetska, I. S., Lalak, N. V. (2023). Sotsialna kompetentnist yak odna z kliuchovykh kompetentnostei zdobuvachiv pochatkovoï osvity [Social competence as one of the key competencies of primary school students]. *Osvita i nauka – Education and Science*, 2(35), 155–161 [in Ukrainian].

6. Nikolaiesku, I. A. (2014). Formuvannia sotsialnoi kompetentnosti uchniv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv vidpovidno do vymoh novykh derzhavnykh osvitnikh standartiv [Formation of social competence of students of general educational institutions in accordance with the requirements of new state educational standards]. Cherkasy : OIPOP [in Ukrainian].
7. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). Lysty do syna [Letters to my son]. *Sukhomlynskyi V. O. Vybrani tvory – Sukhomlynsky V. O. Selected Works* (Vols. 3), (pp. 583–657). Kyiv : Rad. Shk. [in Ukrainian].
8. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). Kimnata kazky [Fairytale Room]. *Sukhomlynskyi V. O. Vybrani tvory – Sukhomlynsky V. O. Selected Works* (Vols. 3), (pp. 176–185). Kyiv : Rad. Shk. [in Ukrainian].
9. Vashulenko, O. (2021). Ukrainska mova ta chytannia : pidr. dlia 4 kl. zakladiv zahal. sered. osvity [Ukrainian language and reading : textbook for 4th grade of general secondary education institutions : in 2 p.] (Vols. 2). Kyiv : Orion [in Ukrainian].
10. Savchenko, O. Ya. (2020). Ukrainska mova ta chytannia : pidr. dlia 3 kl. zakladiv zahal. sered. osvity [Ukrainian language and reading : textbook for 4th grade of general secondary education institutions : in 2 p.] (Vols. 2). Kyiv : Orion [in Ukrainian].
11. Savchenko, O. Ya., Krasutska, I. V. (2021). Ukrainska mova ta chytannia : pidr. dlia 4 kl. zakladiv zahal. sered. osvity [Ukrainian language and reading : textbook for 4th grade of general secondary education institutions : in 2 p.] (Vols. 2). Kyiv : Orion [in Ukrainian].